

AZ AMBRASI GYŰJTEMÉNYBŐL VALÓ-E BÉLA KIRÁLY NÉVTELEN JEGYZŐJÉNEK KÓDEXE?

(Egy szövegközi ábrával.)

A magyar honfoglalás történelmi kútfőinek a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott nagy Corpusában a legfontosabb hazai forrásnak, Anonymus *Gestájának* egyetlen, bécsi kódexéről a következőket írja legjobb ismerője, egyszersmind legmodernebb kiadója, FEJÉRPATAKY László:

«E kéziratnak története *régóta ismeretes*. Csak a XVII. századig megy vissza. Honnét, ki által jutott *a tiroli Ambras várába*, nem tudjuk; *csak annyi ismeretes, hogy e vár világhírű gyűjtemény-tárgyaival egyetemben 1665-ben Bécsbe került* és azóta ott, a cs. kir. udvari könyvtárban őrzik.»

«Az irodalom is e tájon vesz róla tudomást. LAMBECCIUS 1666-ban említi *először* a Bécsben őrzött magyarországi történelmi kútfők között.¹ NESSEL Dániel, a bécsi udv. könyvtár őre 1692-ben ígéri, hogy e nevezetes emléket közzé fogja tenni;² e szándéka azonban meg nem valósult. A nagyérdékű elbeszélés szövegét — meglehetősen hibásan — első ízben SCHWANDTNER tette közzé 1746-ban.»

«Az *Ambrasból 1665-ben Bécsbe került kézirat*kötet két művet tartalmazott. Az egyik a mi Névtelenünké; a másik egy vele semmi összefüggésben nem lévő, újkori jelentés, melyet PANSÁ Gáspár írt 1610-ben tett franciaországi újáról: «*Iter ex Germaniae finibus in Galliam susceptum.*» Természetes, hogy az egymáshoz nem illő két darabot Bécsben szétválasztották s a hártýára írt magyar krónikát mint külön kéziratot iktatták be az udvari könyvtár állományába, hol mostani jelzete *Cod. lat 514.*³»

¹ «*Diarium sacri itineris Cellensis.* Vindob. 1666. 267.»

² «*Sciagraphia etc.* Vindob. 1692. 29.»

³ «*Tabulae Codicum bibl.* Vindob. I. 442.» (Eönyi lapból áll t. i. a

«A bécsi udv. könyvtárnak *akkori* igazgatója, TENGNAGEL, számozta meg a leveleket és fejezeteket, mely utóbbiak száma 57. stb. 1»

FEJÉRPATAKY az Anonymus-kódex itt szóról-szóra idézett «történetét» — melynek egyes sorait az alább mondandókra való tekintettel mi húztuk alá — legnagyobbbrészt SEBESTYÉN Gyula imént jegyzetben említett, két évvel korábban megjelent «*Ki volt Anonymus?*» c. munkája I. köt. 2. lapján mondottak alapján írta meg. Csalhatatlan bizonyíték erre az azonos adatok csaknem azonos sorrendjén kívül előbbi (3-ik) jegyzetének lapsusa.

A kézirat imígy megírt történetének azóta a köztudatba is rég átment ezen biztos hangú, szabatos összefoglalása után bizonyára sokan fogják az első látásra kákán csomó keresésnek bélyegezni az értekezésünk címétül tett kérdést. Pedig nem az. Mert e «*régóta ismeretes történet*» csaknem az utolsó betűig hamis. Sem SEBESTYÉN Gyula, aki pedig saját szavai szerint örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy a másfélszáz esztendeig hüvelyezett titok — az Anonymus-kérdés — megfejtésére *végleg kiaknázzon minden hozzáférhető és értékesíthető anyagot* (id. munka I. k. VI. l.), sem a kérdésnek azóta már 180 éves öregedett irodalma sok egyébbel együtt a kézirat származásának kérdését sem tudta tisztázni. Csak ötnegyed századdal ezelőtt tévútra terelte. S azóta történettudósaink egy része hamis nyomokon tévelyegve kutatja egyik legfontosabb, sőt irodalmi szempontból kétségtelenül legérdekesebb történeti forrásunk eredetének kérdését, más — nagyobb — része meg nagy kényelmesen, egyik a másikat követve, több-kevesebb stiláris változtatással ismételteti ugyanazon téves megállapításokat, melyeket FEJÉRPATAKY csak SEBESTYÉN nyomán, SEBESTYÉN pedig legkevéssbém sem a hozzáférhető összes forrás végleges kiaknázása után, hanem csak — mint látni fogjuk — elődeinek tekintélyében vakon megbízva összegezett két füzetes munkája idézett helyén. Így azután

Tabulae Codicum I. kötete, mint SEBESTYÉN Gyula: «*Ki volt Anonymus?*» Bpest, 1898. I. k. XLIV. l. közölt bibliographiából olvasta idézett illusztris szerző, de szóbanforgó kódexünkről nem ez általa idézett utolsó lapon, hanem a Tab. Cod. I. k. 87. lapján van szó!).

¹ A magyar honfoglalás kútfői. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1900. 381—382.

súlyos szavuknak minden kétséget eloszlató hatása folytán mindmáig sem tisztázódott a titokzatos forrás származásának kérdése. Jómagunk sem dicsekedhetünk azzal, hogy célhoz jutottunk a kódex eredetének kiderítésében, de azt sikerült megállapítanunk, hogy téves volt az út, melyre eleinte — megvalljuk — mi magunk is elődeink hosszú sorának példáját követve léptünk e részletkérdésben, sőt a téves úton elért megállapításokra immár hamisnak bizonyult következtetéseket is építettünk.¹ Ám felismerve a helyzetet visszafordultunk e kitaposott, de a kitűzött célhoz soha nem vivő útról s hosszas kutatások eredményeként az alábbiakban mutatjuk meg a helyes irányt, mely előbb-utóbb talán elvezet a forrás eredetéhez.

Magába a kódexbe bejegyzett provenienciák vezetik félre a felületes és könnyen hívó vizsgálót, de helyes irányba terelik azt, ki útmutatásukat valóban a hozzáférhető egyéb források adataival egybevetve, önálló kutatás alapján, nem pedig elődeinek hamis megállapításait kérődzve fog az Anonymus-kérdés e részletének, a kódex származásának kiderítésébe.

Az 514. sz. latin kódex modern, XIX. századi, arany kétfejű sassal ellátott első kötéstáblájának belső lapjára ragasztott vignettán a kódex hivatalos, XIX. századi könyvtári jelzete: «N° 514. *Olim Hist. pr. 671.*» olvasható. E mellé jobbról ugyancsak XIX. századi kéz «*Lambecius attulit ex arce Ambras, ubi junctus erat hic codex codici Itinerum Casp. Pansae sub uno N° 319. cf. Cornidessii Vindicias*» hivatkozást jegyezte.

A kódex első hártylevelének recto lapjára szintén keskeny papircédulácska van ragasztva, melyre a XVII. század első felére valló írással, tintával a következő titulatio van írva: «N° 119. (3-szoros vonással keresztülhúzva) *Historia Hungarica de VII primis Ducibus Hungariae, Auctore Belae Regis Notario.*»

¹ L. GR. KLEBELSBERG-Emlékkönyv (1925.) 210. l. és Akadémiai Értesítő XXXVII. (1926.) 171. l. kifejtett ama hamis következtetésünket, hogy a *P. mester* (Anonymus) által párizsi iskolatársának, N.-nek külföldre kiküldött *Gesta* szóbanforgó, nyilván külföldön készített XIII. századi másolatát, azaz kódexünket, valószínűleg PANSA Gáspár hozta magával 1610-ben Franciaországból. Ezzel természetesen következtetésünknek eléggé megokolt első része még nem dől meg.

Ugyanezen lap alján a kódexnek írónnal írt régi, XVIII. századi jelzete olvasható: «*H. pr. DCLXXI.*»

Az első tábla belsejére írt hivatkozás az 1787-ben elhunyt CORNIDES Dánielnek «*Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii*» című J. Christian ENGEL által Budán, 1802-ben kiadott posthumus műve 2. és 4. lapjaira vonatkozik. E lapokon a neves történétíró — mint látni fogjuk, teljesen hibás következtetés alapján — a következő szavakkal állapította meg a kódex ambrasi eredetét:

(2. l.) «Codex membranaceus e locupletissimo Serenissimorum Archiducum Austriae Gazophylacio Ambrasiano in Bibliothecam Caesaream Vindobonensem illatus, formae quadripartitae est, inter Cod. MS. Historiae prophanae latinos DCXXX.»¹ — — — «Cl. Sebastianus *Tengnagelius*, Augustae quondam Bibliothecae Praefectus, in locum tituli, schedulam agglutinavit albae paginae his verbis inscriptam: *Nro. 119. Historia Hungarica de VII. primis Ducibus Hungariae, Auctore Belae Regis Notario.*² Idem vir doctissimus in Codicis margine Sectionum Lemmata, quae minio sunt exarata, quotum quodque esset in ordine, hodiernis notis numerorum arabicis *manu sua* connotavit.»

A kódex eredetéről való ezen téves vélekedését ismétli, sőt meg is indokolja a mű 4. lapján:

«Enim vero Codicem e Serenissimorum Archiducum Austriae Gazophylacio Ambrasiano, quod vix unius horae itinere distat Oeniponte,³ cum aliis Cod. MS. Anno 1665. esse depromptum, fidem facit Nota illa, quae MS. Chartaceo *Casparis Pansae iter ex Germaniae finibus in Galliam susceptum* enarranti, atque in idem simul cum Anonymi *Opellae volumen compacto* in fronte adposita cernitur, quaeve huiusmodi est: *MS. Ambras. 319.*»

Mindebből kénytelenek vagyunk azt a tényt konstatálni, hogy Anonymus kódexe a XVIII. század utolsóelőtti évtizedeiben, midőn CORNIDES Dániel azt a lehető legrészletesebb vizsgálat tárgyává tette, valóban egybe volt kötve PANSA Gáspár: «*Iter ex Germaniae finibus in Galliam susceptum*» című 1610-ben írt, 91 lapos útleírásával (Tab. Cod. 10,446., olim *Hist. prof. 670.*), mely első lapjára

¹ Hibás jelzet DCLXXI. helyett.

² A beragasztott cédula — mint említettük — most is megvan az első hártylevél recto lapján.

³ Az *ambrasi* (Amras) várkastély Tirolban, Innsbrucktól 8 km.-re, dél-keletre fekszik.

írt legrégebb jelzete: «*Ms. Ambras. 319.*» szerint valóban az ambrasi gyűjtemény kéziratanyagából való volt és e gyűjteménnyel együtt került 1665-ben a bécsi császári Udvari Könyvtárba.

Sőt egybe volt kötve Anonymus kódexe Pansa kéziratával még 1827-ben is, mint erről az Udvari Könyvtár egyik tisztviselője, ENDLICHER László István ezévi Anonymus-kiadásának¹ *Prolegomenái*-ből (1—2. l.) CORNIDES fenti megállapításaival csaknem azonos szavakkal értesülünk:

«Codex manuscriptus bibliothecae caesariae Vindobonensis, inter codices mss. historiae profanae latinos *trigesimus supra sexcentessimus*² praeter Caspari Pansae iter e Germaniae finibus in Galliam anno 1610. susceptum, quod in charta scriptum est, foliis membranaceis quatuor et viginti, formae, quam quadripartitam nominant, majoris, aureum Anonymi Belae regis notarii *de gestis Hungarorum* libellum complectitur. Codicis anno 1665. Ambrasio, arce Tyrolis, ubi cum multis aliis egregiis omnigenae historiae monumentis, inter Archiducum Austriae cimelia recondebatur, bibliothecae caesariae Vindobonensi illati, magnus ille Petrus Lambecius, in diario sacri itineris Cellensis (Additament. II. p. 267.), primus omnium meminit, Daniel Nesselius vulgandi spem fecerat; sed ut solet fere fieri a viris, qui tanta, ut ille in magni corporis historici Sciagraphia, promittunt, eam destituit, Joannes Georgius Schwandtnerus, anno demum 1746, inter reliquos historiae Hungaricae scriptores veteres, meliori utique consilio, quam felici successu, typis exscribendum curavit».

Megemlíti ezek után még ENDLICHER is idézett műve 3. és 4. l., hogy a kódex első levelének *recto* lapjáról a hanyag másoló által elhagyott díszes címerát³ TENGNAGEL Sebestyén, a császári könyvtár egykori igazgatója *sajátkezűleg* pótolta azzal, hogy a lapra fehér cédulát ragasztott és arra a «*Historia hungarica de septem*

¹ Anonymi Belae Regis Notarii de Gestis Hungarorum liber. Viennae, 1827. ENDLICHER csak a publicatio után egy évvel, 1828-ban került az Udvari Könyvtár szolgálatába.

² Hamis jelzet *Hist. prof. 671.* helyett. Mint láttuk, a hibát először CORNIDES követte el.

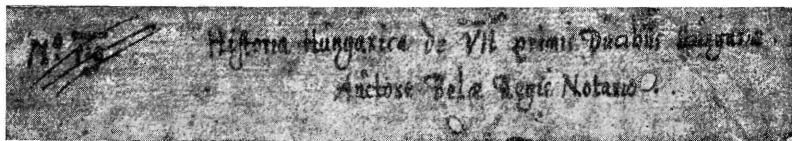
³ Ez a kódex korábbi tanulmányozójának, BÉL Mátyásnak káros hatását, téves ötlete volt, melyet «*P. mester* (Adalékok az Anonymus kérdéshez)» c. értekezésünkben, GR. KLEBELSBERG-Emlékkönyv 1925. 182. l. cáfoltunk meg. L. még «*Adalékok az Anonymus-kérdéshez*» c. kivonatunkat az Akad. Értesítő XXXVII, (1926.) 146. l.

primis ducibus Hungariae, auctore Belae regis notario» szavakkal írta rá a kódex titulását. Ehhez azonban azon megjegyzést fűzi még ENDLICHER, hogy TENG Nagel e címzése hibás, mert Anonymus kódexének első szavaiból: «Incipit prologus in gesta Hungarorum» következtetve csak «*De gestis Hungarorum*», vagy «*Libri de gestis Hungarorum*» lehet a művecske helyes címe.

E két magyar tudós, CORNIDES és ENDLICHER, fentebb egész terjedelmében idézett tanításából terjedt el azután a tudományos irodalomban azon nézet, hogy Anonymus kódexe az ambrasi gyűjteményből való, onnan hozta el az ambrasi gyűjtemény egész nyomtatvány- és kéziratanyagával együtt LAMBECK Péter 1665-ben.

Mint láttuk, mindketten csupán arra építik e véleményüket, hogy azon időben, midőn a szóbanforgó kódexet vizsgálatuk tárgyává tették, tehát az 1780-as és 1820-as években, az *egybe volt kötve* PANSÁ Gáspár 1610. évben írt útleírásával, melynek régi jelzete «*Ms. Ambras. 319.*» volt s így az *utóbbi kézirat* valóban az ambrasi gyűjteményből származik. Azt is említettük, hogy *egyedül* CORNIDES idézett szavaira hivatkozik a kódex első táblájának belsejére jegyzett ily értelmű provenientia is.

Ha most már ezek után a kódex eredetére vonatkozólag magát a *kódexet*, a volt Udvari Könyvtár *régi katalógusait* és a kódex *régibb, publikált irodalmát* tüzetesebben áttanulmányozzuk, csakhamar rájövünk, hogy két tudósunk teljesen hibás alapra állva állapította meg a kódex ambrasi eredetét.

A kódex első hártylevelének recto lapjára ragasztott fehér papircédulára írt, fentebb idézett címirata nemcsak CORNIDES és ENDLICHER, de BÉL Mátyás szerint is¹ TENG Nagel Sebestyénnek,

¹ Joan. Georg. SCHWANDTNER, *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini* 2°. I. k. Viennae, 1746. Praefatio VI. l.

az Udvari Könyvtár egykori igazgatójának *sajátkezű írása*. Ha a másfélsoros címirat jellegzetes, a nyomtatványéhoz hasonlóan kapcsolatlan, kerek betűs, álló, az olasz humanista írásra emlékeztető írását összehasonlítjuk a volt Udvari Könyvtár TENGNAGEL kezéből kelt katalógusainak, indexeinek és egyéb iratainak [Tab. Cod. 9479, 9531, 9539, 9690, 12.594, 12.650, 13.429, 13.541, 13.546—50, 13.928, 15.160—62; továbbá 7990, 8674 (5—6. része), 8997 (3., 6., 7. része) stb., stb.] írásával, kiderül, hogy említett tudósainknak abban tökéletesen igazuk van, hogy a kódex címirata minden kétség kizárásával, elvitathatatlanul TENGNAGEL Sebestyéntől származik, az valóban sajátkezű írása. Az ő kezeírása ezenfelül a kódex lapjainak és fejezeteinek megszámozása is.

Ámde TENGNAGEL 1601. évtől kezdve volt a császári könyvtár tisztviselője, majd 1608—36-ig igazgatója s a felsorolt katalógusok és indexek közül a 13.546—50. számúakat 1602—05. közt, a 13.541. számút az 1609—10. években, saját könyveinek 9539. számú lajstromát 1613—25. közt, Thomas ERPENIUS 13.928. számú katalógusát pedig 1622-ben írta s 1636. április 4-én halt meg 63 éves korában (l. az eredeti katalógusokat, indexeket és iratokat, továbbá a Tab. Cod. megfelelő számait; v. ö. ZIMMERMANN, HANDLIRSCH und SMITAL: Die beiden Hofmuseen und die Hofbibliothek. Wien u. Leipzig, 1920. 51., 54., 97., 98. l.; JÖCHER: Allg. Gelehrten Lexicon. Leipzig, 1751. IV. k. 1053. hasáb.).¹

Azt is helyesen mondják fentnevezett tudósaink, hogy az ambrasi anyagot Petrus LAMBECIUS, a császári könyvtár nagynevű igazgatója szállította 1665-ben Bécsbe. (ZIMMERMANN-HANDLIRSCH-SMITAL id. mű 56. l.)²

¹ TENGNAGEL Sebestyén síremléke a bécsi Szent István-főszékesegyház keleti falának külsejébe van illesztve. Elhalálkozásának évét és napját tartalmazó sírfeliratát l. Ig. Fr. MOSEL: «Geschichte der k. k. Hofbibliothek zu Wien.» Wien, 1835. 61. l.

² LAMBECK Péter 1628. ápr. 13-án született Hamburgban. TENGNAGEL halálakor még 8-dik évét sem töltötte be. Az Udv. Könyvtár szolgálatába 1663-ban került és 1680-ban halt meg. A Zsigmond Ferenc főherceg 1665. jún. 25-én bekövetkezett halálával I. Lipót császár- és királyra szállt ambrasi

Az ambrasi kézirat- és könyvanyag eszerint tehát TENGNAGEL halála után egy híján 30 évvel jutott csak a császári könyvtárba.

E körülménynek megállapítása már magában is döntő bizonyítékul szolgál arra nézve, hogy Anonymus kódexe nem származhatik az ambrasi anyagból.

Egy csak 1665-ben a bécsi Udvari Könyvtárba került kódex nem viselhetné ugyanazon könyvtár majdnem 30 évvel korábban elhúnyt igazgatójának *sajátkezű* lajstromszámát, címiratát és foliálását.

Nem döntheti meg e tény igazságát az a körülmény sem, hogy a TENGNAGEL által 1636 előtt lajstromszámmal, címirattal, lap- és fejezetszámozással ellátott kódex nem lelhető fel az Udvari Könyvtárnak 1602—05. közt, illetve 1609—10. körül TENGNAGEL által sajátkezűleg írt, fentemlített katalógusaiban és indexeiben. Nagyon könnyen juthatott a kódex később, 1610 és 1636 közt is az Udvari Könyvtár birtokába, vagy esetleg azon nagyszámú kódexek közé is tartozhatott, melyeket TENGNAGEL, 13.546. sz. katalógusának 1^a lapjára írt jegyzete szerint *Rudolf* császár és király számára időlegesen *Prágába* küldött (Seb. TENGNAGEL bibliothecarii monitum: «...Item quia nonnulli libri hic ex prioribus indicibus adnotati, nunc in Bibliotheca desiderabantur, qui partim ad Caesaream Majestatem Pragam magno numero transmissi...»).

Szerény véleményünk szerint az előbbi eshetőséget, — t. i. hogy 1610 és 1636 közt került Anonymus kódexe az Udvari Könyvtár birtokába — valószínűbbnek tartjuk, mert Hugo BLOTIUS-nak az 1597. évben befejezett kéziratkatalógusában (Ser. Nov. 4451.) és 5 — illetve már csak 4 — kötetes alfabetaikus Indexében (Tab. Cod. 13.542—5.) is hiába kerestük a kódexet. Bár ez sem döntő bizonyíték, mert H. BLOTIUS Indexének *D—H.* betűket tartalmazó II. kötete, mely esetleg *Gesta Hungarorum* vagy *Historia Hungarica* címen foglalhatta magában Anonymus *Gestáját*, elveszett (ZIMMERMANN—HANDLIRSCH—SMITAL id. mű 97—98.)¹

var kézirat- és könyvanyagát LAMBECK 1665. év október havában vizsgálta át és november 3—12-ig szállította Bécsbe. L. MOSEL id. mű 78—79. l.

¹ I. Ferdinánd császár és király fiának, az ambrasi gyűjteményt megal-

Előbbi bizonyítékunkat cáfolhatatlanul megerősíti, CORNIDES, ENDLICHER és az őket 125 éven keresztül kételkedés nélkül követő tudományos irodalomnak a kódex ambrasi eredetére vonatkozó téves hiedelmét pedig *végkép halomra dönti* az a tény, hogy Anonymusnak TENGNAGEL sajátkezű (tehát 1636 előtti) írását magán viselő és «Incipit prologus in *gesta Hungarorum*» szavakkal kezdődő kódexe «*De Gestis Hungarorum*» címen be van vezetve az Udvari Könyvtárnak Matthaeus MAUCHTER (bibliothecarius 1651—63.) által 1652-ben készített katalógusa I. kötetének 173^b lapjára, az előző (172.) lapon kezdődő «*Historici Prophani Latini Manuscripti*» című classisba, szám vagy jelzet nélkül. (A volt Udvari, most Nemzeti Könyvtár hivatalos kéziratjegyzékébe, a *Tabulae Codicum*ba (I. k. 87. l. 514. sz.) *ma is ugyanezen címen* van felvéve kódexünk: «Anonymus Belae regis notarius, *De gestis Hungarorum liber.*»)

MAUCHTER Máté 2 kötetes katalógusa I. kötetének 1—202. lapja a császári könyvtár akkori kéziratait, hátralevő része és II. kötete a nyomtatványait lajstromozza szakok szerint, de jelzetüket nem adja. (Tab. Cod. 13.556—57.: «*Bibliotheca Caesarea Viennensis*

pító Tiroli Ferdinánd főhercegnek halála (1595.) után 1596. máj. 30-án mobilái-ról felvett, nagyrészt német nyelvű inventáriumban (Tab. Cod. 8228. *Inventarium Germanicum omnium rerum mobilium... bibliothecae... etc., quae fuerant archiducis Ferdinandi*; illetve ennek 485—635 l. terjedő *Bibliotheca... Varii variarum rerum, factorum, multarumque aliarum Historiarum scriptores etc. c. könyvlajstromában*) csak egy magyar történeti mű van említve az 569^a l.: «*Cronica Hungarica in 4°*». Az inventárium a kódexek és régibb hártakéziratok mellé rendszeresen kiteszi a «*scripta, manuscripta, antiqua, in pergamento*» stb. magyarázó szavakat. Emellett ezeknek egyikét sem találjuk meg, miből az következik, hogy aránylag újabb, nyomtatott mű volt: az 1473. évi Budai Krónika, THURÓCZI 1488. évi krónikája, valamelyik XVI. századi BONFINI-kiadás, esetleg Bencédi SZÉKELY István, TINÓDY vagy HELTAI magyar krónikája. TENGNAGEL fentebb felsorolt katalógusaiban például magyar nyelvű könyvek is vannak. Az 1609—1610. közt írt 13.541. számúnak 121^a l. «*Hungaricae Cantilenae 1554. in Colofuarba 4°*» címen van felvéve TINÓDY Chrónikája (I. SZABÓ Károly: Régi Magy. Könyvtár I. k. 33. sz.). Anonymus *Gestája* nemcsak címénél, de a fentebb mondottak és alább mondandók alapján sem lehetett. Az ambrasi gyűjtemény I. Miksa császártól származó könyvei közt nem találunk magyar történeti művet. L. Theodor GOTTLIEB, *Die Ambraser Handschriften*. I. k. Leipzig, 1900.

Ferdinandi III. Romanorum Imperatoris Augustissimi ordinata a Matthaeo MAUCHTER theol. doct., canonico Viennensi, bibliothecario Caesareo. Anno part. virg. MDCLII. in classes disposita et ordinata.» V. ö. ZIMMERMANN—HANDLIRSCH—SMITAL, id. mű 55. és 98. l. 22. jegyz.)

Eddigi kutatásaink szerint ez Béla király névtelen jegyzője *Gestájának* legelső említése.

Mellesleg megemlítjük, hogy a Bécsi Képes Krónika MAUCHTER 1652. évi Katalogusa I. kötetének 173^a lapján «*Chronica Vngari(c)a cum figuris*» címen van lajstromozva.

Az ambrasi anyag csak 13 évvel a Mauchter-féle katalógus elkészítése után került a bécsi Udvari Könyvtárba. Az 1652. évben a bécsi Udvari Könyvtár állagában lajstromozott Anonymus-kódex tehát semmikörülmények között sem kerülhetett oda 1665-ben Ambrasból.

Csak természetes ezek után, hogy Petrus LAMBECIUS 1666. évben Bécsben kinyomatott (216. l.-ja szerint 1665 decemberében befejezett) «*Diarium Sacri Itineris Cellensis*» című művének II. pótlékában (*Additamentum II. 267. l.*) a Bécsi Képes Krónika méltatása után az Udvari Könyvtár tulajdonánál *nyomtatásban először* említvén Béla király jegyzőjének művecskéjét, nem tud semmit annak ambrasi eredetéről. («*De Augustissimae Bibliothecae Caesareae Vindobonensis elegantissimo Codice membranaceo, A. C. 1358. scripto (Képes Krónika) . . . . ut et de altero ejusdem Augustissimae Bibliothecae antiquo Codice membranaceo manuscripto, quo continetur alia quaedam hactenus inedita Historia Hungarica,*¹ *cujus autor in principio Praefationis suae se appellat Belae Regis Hungariae Notarium.*») Ep úgy NESSEL Dániel sem tud arról, ki 1692-ben Bécsben megjelent *Sciagraphiájában* (29. l.) nyomtatásban másodikul említi a kódexet («*Anonymi quidem, sed Regis Belae Notarii Historia Hungarica de VII. Primis Hungariae Ducibus.*») ²

A selmecbányai születésű CZVITTINGER Dávid «*Specimen Hungariae Literatae*» c. Francofurti et Lipsiae 1711-ben megjelent

¹ V. ö. Tengnagel címiratával.

² V. ö. Tengnagel címiratával.

legelső magyar irodalomtörténetéhez csatolt «*Bibliotheca scriptorum, qui extant de rebus Hungaricis*» c. bibliographiájába betű szerint átveszi NESSEL ezen szavait a kódexről. Téves tehát SEBESTYÉN Gyula azon megállapítása is, hogy «a magyar irodalomban 1746-ban vettek róla tudomást» (id. munka I. k. 2. l.).

A nyomtatott irodalomban LAMBECK, NESSEL és CZWITTINGER által így, röviden megemlített kódexet először részletesen — *intus et extus adtentissime excussum* — BÉL Mátyás írja le Joan. Georg SCHWANDTNER «*Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini*» c. fentebb is idézett műve I. kötetének 1746. évi első 2° kiadása elé fűzött *Praefatió*jában (VI. l., ugyanígy az 1765. Tyrnaviae, 8° kiad. XIII—XIV. l. és 1766. 4°. Vindobonae kiadás VI. l.): «Primo collectionis loco, offert se, Anonymi Belae Regis Notarii, Historia Hungarica de Septem Ducibus Hungariae. Commentariolus est, Rerum Hungaricarum, adhuc, ne fando quidem, doctis cognitus quippe qui, pluribus retro seculis, in solius Bibliothecae Vindobonensis loculis creditur delituisse; unde, vergente anni superioris MDCCXLIV. aestate, clementissimo indultu regis, describi adcurate potuit, inque capite voluminis hujus collocari. Qui, tametsi mole exiguus, dignus tamen est, quem intus et extus, adtentissime excussum, orbi litterato cognitum reddamus familiaremque; quod et ita faciemus. Codex, formae quadripartitae, membranaceus est, inter Latinos, sexcentessimus septuagesimus primus, foliorum admodum quatuordecim,¹ circa seculi decimi tertii, aut paullo ante, uti ex criteriis, quae notare licuit, ultra verosimilitudinem conjectabamus, exaratus: caractere, simplici eo, neque, aut auro, aut ornamentis aliis, pro ejus aetatis more, illuso; emendate tamen, et multa cum adcuracione descriptus. Autographon certe auctoris non est, neque id temere quisquam ausit dicere, quousque, de huius aetate, explorati quidquam certique constitutum fuerit. Sebastianus Tengnagelius, Augustae quondam Bibliothecae praefectus, hoc, Codicem nostrum, titulo, insignivit: *Historia Hungarica, de septem (primis) Ducibus Hungariae, Auctore Belae Regis Notario*. Quibus verbis, prorsus exhausti libri argumentum.»

Mint BÉL Mátyás részletes leírásából látjuk, még ő sem tud a kódex ambrasi eredetéről, sőt ellenkezőleg azt hiszi, hogy több századon át a bécsi könyvtár helyiségeiben rejtőzött a kódex.

Mindebből nem következtethetünk mást, mint azt, hogy

¹ Hiba, viginti et quatuor helyett.

1744 nyarán, midőn azt BÉL részletes vizsgálata tárgyává tette, az még nem volt PANSÁ Gáspár *Iterjével* egybekötve, mert e körülményt tüzetes leírásában bizonyára megemlítette volna s az ambrasi eredetét régi jelzetével (*Ms. Ambras. 319.*) eláruló kézirattal egybekötött kódex származására vonatkozólag is — miként később CORNIDES és ENDLICHER — ő is könnyen téves következtetést vonhatott volna le.

BÉL Mátyás szerint 1744-ben Anonymus kódexe a latin kódexek közt a 671. önálló számot viselte. Említettük már, hogy ugyanezen számmal kapcsolt régi jelzet (*H. pr. DCLXXI.*) van írónnal a kódex első hártylevele recto lapjának aljára jegyezve és az első tábla belsejére is N° 514. modern jelzete mellé (*Olim H. pr. 671.*) írva.

E jelzet alatt a kódexet először az Udvari Könyvtár kéziratának Joan. Benedictus GENTILOTTI könyvtárigazgató (1707—1723.) által 1718 körül írt egyik katalógusában találjuk meg. Minden bizonnyal tőle származik a jelzet is (ZIMMERMANN-HANDLIRSCH-SMITAL id. mű 57., 100. l.) A GENTILOTTI-féle Catalog I. Bd. 13. (Catalogus MM. SS. Codd. Lat. Hist. Profanae a N^o DCLXIII—MCII.) 98^{a-b}—99^{a-b} lapjain külön-külön jelzet alatt, de *egy más után* részletes leírását találjuk PANSÁ Gáspár *Iterjének* és Anonymus kódexének:

98^a l. PANSÁ 91 levelű papirkéziratának új jelzete: *H. pr. DCLXX.* a régi: *Ambras. 319.* jelzet mellett.

98^b l. Anonymus 24 levelű hártyakódexének új jelzete: *H. pr. DCLXXI.*, régi jelzete helyébe S.(ine) N.(umero) van írva.¹

¹ GENTILOTTI-nak az Anonymus-kódexről felvett, kéziratban fennmaradt *legrégibb*, 1718 körüli részletes leírása a következő: «DCLXXI. — S. N. Membraneus constans foliis 24 (elrontva 28-ra, TENGNAGEL ugyanis a kódex 2 utolsó levelének foliálását elhibázta, a 22. levél után a 23-ikra 27-es, a 24-ikre 28-as számot írt, később ezt írónnal kiigazították 23., illetve 24.-re, mint az FEJÉRPATAKY facsimile-kiadásában is észrevehető. Aki GENTILOTTI helyes 24-es számát 28-ra változtatta, még nem vette észre TENGNAGEL tévedését.) tercentos circiter abhinc annos scriptus. Continentur eo P. BELAE Regis Vngariae Notarii Historia Vngarica de VII. primis Vngariae Ducibus (lapszélén újabb írással, más tintával: Edita inter Scriptores Rer. Hung. Schwandtneri), cuius prologus sic minio inscribitur et incipit = Incipit prologus in gesta Vngarorum (l). P. dictus Magister ac quondam bone memorie gloriosis-

Miként — mint már említettük — Anonymus kódexe 1^a lapjának alján viseli irónírással a *Hp. DCLXXI.* jelzetet, Pansa *Iterjének* címlapján is megtaláljuk ugyancsak irónnal írva új *Hp. DCLXX.* jelzetét. GENTILOTTI rendezésében tehát a két önálló kézirat *közvetlen egymás mellé* került a könyvespolcon.

Egy GENTILOTTI ezen katalógusaihoz készített *Concordantia* (Ms. Cat. VIII. A. 3. Catalog 22. Konkordanzten 1. Ser. Nov. 2226.) végén található «*Collatio Antiqui et Novi numeri Manuscriptorum Codicum Ambrasianorum*» című fejezetben össze vannak állítva az ambrasi kódexek régi jelzeteinek (*Antiqua*) megfelelő új jelzetek (*Nova*).

Az *Antiqua* 319-nek megfelelő *Nova* Hp. 670. jelzet alatt megtaláljuk e sorozatban Pansa *Iterjét*, de Anonymus Hp. 671. jelzetű kódexét természetesen hiába keressük a fejezetben.

Az ambrasi eredet kérdésének *végző megoldásához* Heinrich MILLAUERNEK, kit GENTILOTTI 1716-ban vett maga mellé irnokul, GENTILOTTI nagy katalógusához 1750 körül készített indexe vezetett bennünket. Címe: *Indices Alphabetici Recensionum Codd. Mss. Gentilottii.* Ennek II. kötete (Catalog 2. Bd. 2. Hist.) tartalmazza a Codices Hist. prophanae felsorolását. (*Index in Catalogum Historiae prophanae.*) E második köt. 3^b lapjára, a B betű alatt a következőképen találjuk bejegyezve Anonymus *Gestáját* :

«*Bellae Hungarica Historia...* (jelzete) 671.»

simi Bele Regis Hungarie Notarius H. (!) suo dilectissimo amico stb. Dum olim stb. Darethis frigii etc. Initium operis hoc est = Scithia igitur maxima terra est. — Finis vero = Et dum beatus rex Stephanus stb. vivit cum xpo in perpetuum. Meminit huius codicis tanquam inediti Cl. Lambecius in Diario Sacri itineris Cellensis additam: II. pag. 267., eiusque editionem pollicitus est Nesselius Sciagraphia Magni Corporis Historici impressa Vindobonae A. (99^b l.) 1692. in 4°, pag. 29.» Tévedtünk tehát, mikor azt hittük, hogy KOLLÁR Ádám volt az első, ki Anonymus *Gestájának* kezdőszavában felismerte a szerző nevét rejtő P. siglát. (L. Gr. KLEBELSBERG-Emlékkönyv 171. l.) Az egyházi pályán működő s ifjúkorában Rómában kánonjogot és a Rota Romana kancelláriai gyakorlatát tanulmányozó GENTILOTTI már KOLLÁR előtt majd 50 esztendővel helyesen olvasta a *Gesta* első szavait «*P. dictus magister*» egyedül helyes megoldással. GENTILOTTI egyébként 1723-ban az Udvari Könyvtár szolgálatától megválva Rómában a Rota auditora, majd trienti püspök lett. (L. JÖCHER, id. m. II. 924—25. hasáb; MOSEL, id. m. 97—100., 105—106. l.)

A bejegyzés fölé KOLLÁR Ádám, az Udvari Könyvtárnak 1748-tól irnoka, 1749-től II. öre, 1758-tól I. öre és 1773-tól igazgatója († 1783.) a következő kiegészítést írta:

«*Belae (Regis Hung.) tempore ab anonymo eius Regis Notario scripta Chronica (adligata).*»

(Mellesleg megjegyezzük, hogy PANSÁ Isterje a P betű alatt a kötet 30^a lapjára van bejegyezve, GENTILOTTI-féle külön 670-es jelzete alatt.)

A KOLLÁR által odajegyzett «adligata» szó világosan megmondja, hogy az eddig minden egyes esetben önállóan, külön (Hp. 671.) jelzet alatt szereplő Anonymus-kódexet ő köttette hozzá, adligáltatta egy másik kéziratához, még pedig, mint CORNIDES 1780 körüli és ENDLICHER 1827 előtti tanuskodása mutatja, PANSÁNAK GENTILOTTI rendezése folytán nemcsak a katalógusban, de a könyvespolcon is közvetlen melléje, illetve elébe kerülő Hp. 670. jelzetű Isterjéhez.

PANSÁ Gáspár ezen 1610. évi útleírása 91 számozott levélből áll (Tab. Cod. 10.446.). 1—39. levele kisebb, 40—85. levele valamivel nagyobb, 86—91. levele ismét kisebb, 4° rétű papírlével. A kézirat könyv nagyságát természetesen a 40—85-ig lapszámozott nagyobb levelek adják ki. Ezek lapnagysága pedig tökéletesen meggyezik Anonymus kódexe hártyleveleinek lapnagyságával. KOLLÁR tehát a két egymás mellett álló, egyenlő lapnagyságú s talán kötetlen (Anonymus kódexének régi kötéstábláját a korábbi irodalom legalább egy szóval sem emlegeti), vagy rongált kötésű kéziratot jelzetük sorrendjében: Hp. 670—671. kellő anyagi fedezet híján, vagy takarékoskodásból colligáltatta, egybeköttette, amennyire pontos adatok hiányában ki tudjuk számítani, körülbelül az 1750—1780. évek közt.

KOLLÁR takarékoskodása az általa oly nagyrabecsült és LAMBECIUS Commentárjaihoz adott *Supplementáiban* (Vindobonae, 1766. I. köt. 678, 686—87. hasáb) részletesen méltatott Anonymus-kódexen bosszulta meg magát. Talán 1—2 évtized sem telt el az egybekötés után, CORNIDES Dániel — mint már említettük — a kódex elé kötött, ambrasi származású kézirat régi jelzete alapján vont le a téves következtetését: hogy Anonymus kódexe is az ambrasi gyűjteményből származik.

Pár évtizeddel később, 1827-ben, ENDLICHER csak CORNIDES tekintélyére támaszkodva ismétli meg csaknem azonos szavakkal a tévedést. Mentségére legyen mondva, hogy ekkor még nem állott az Udvari Könyvtár szolgálatában s nem ismerhette annak régi indexeit, katalógusait és nem tudhatta, hogy mikor állt annak élén TENGNAGEL Sebestyén.

Később, a XIX. század első felében ismét szétválasztották és külön-külön kötéssel látták el a két kéziratot. Anonymus kódexe értékéhez méltóan aranyozott kétféjűsasos hártyakötést, PANSÁ útleírása rozsdabarna papirkötést kapott. Hogy a két kézirat újraköttetése egyazon időben történt, előzéklapjaik azonos bordázata és minősége egyaránt eléggé tanúsítja.

Mindezzel, azt hisszük, tökéletesen bebizonyítottuk, hogy *Anonymus kódexe nem származott, sőt nem is származhatott az ambrasi gyűjteményből*, megfelelően így az értekezésünk címében feltett kérdésre is. De e negatív eredmény kimondásával — reméljük — csak egyelőre tettük még titokzatosabbá a mérhetetlen becsű forrás származásának kérdését. Elhárítva a kutatás útjából a kérdés megfejtését mindezideig gátló százados tévedéseket, immár helyes irányban kell tovább folytatnunk a nyomozást. Kiinduló szilárd pontunk az a kétségbenvonhatatlan valóság, hogy a kódex már 1636 előtt a bécsi császári könyvtár birtokában volt. Honnét került oda, Magyarországról-e vagy külföldről? Nem tudjuk. Mindkét lehetőséget alá tudnánk támasztani újabb hipotézisekkel. De ez az ily bő eshetőségű kérdésekben mindig hálátlan feladat. Mint láttuk, még a kellőleg megalapozott és minden oldalról megtámogatott, a köztudatban igazsággá csontosult feltevéseket is könnyen halomra döntheti egyetlen pozitív adat.

Ilyeneket pedig legmagyarabb középkori latin kútfőnk egyetlen fennmaradt kéziratára vonatkozólag a volt Udvari Könyvtár XVI—XVIII. századi aktáiban, Hugo BLOTIUS-tól, TENGNAGELTŐL és LAMBECIUSTÓL származó, még átvizsgálatlan katalógusaiban, indexeiben és bőséges levelezéseikben¹ még eleget találhatunk.

¹ Ezekre vonatkozólag számos felvilágosítást kapunk a bécsi Nemzeti Könyvtár legújabbban megjelent nagyértékű jubileumi emlékkönyvében, a

Ezeknek tüzetes átkutatása azonban tetemes időt s ennél is több fáradságot és türelmet igényel. Ha az idősebb kutató generációnak erre már nem nyílnék alkalma, e szép, de nehéz kötelesség teljesítése a bécsi *Collegium Hungaricum* buzgó ifjú tagjaira vár.

JAKUBOVICH EMIL.

«Festschrift der Nationalbibliothek in Wien.» Herausgegeben zur Feier des 200jährigen Bestehens des Gebäudes. Wien, 1926. 783—87. l. Ottokar SMITAL: «Miscellen zur Geschichte der Wiener Palatina. III. Die Katalogisierungsarbeiten des Hugo BLOTIUS» c. értekezésében. Örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy ezen értekezés tudós szerzőjének, a bécsi Nemzeti Könyvtár kéziratára vezetőjének kutatásaink szíves támogatásáért e helyt is köszönetet mondjunk